

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM

2014–2017

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Tereza Glázrová

Bezdomovectví v České republice

Praha 2017

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Aleš Zoubek, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR FULL-TIME STUDIES

2014-2017

BACHELOR THESIS

Tereza Glázrová

Homelessness in the Czech republic

Prague 2017

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

PhDr. Aleš Zoubek, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Tereza Glázrová

Poděkování

Děkuji PhDr. Aleši Zoubkovi, Ph.D. za vedení práce, cenné rady a čas, který mi během psaní práce věnoval. Dále děkuji Bc. Ireně Podivínské, DiS., za obětavou pomoc a poskytnutí potřebné literatury a Vlastě Cupanové za podporu během studia.

Anotace

Cílem předložené bakalářské práce je ozřejmit fenomén bezdomovectví v České republice. Vzhledem k šíři tématu je účelem práce přiblížit terminologické vymezení bezdomovectví a nepřesnosti v definování, nastínit historický vývoj bezdomovectví v České republice a též uvést platné právní předpisy vztahující se k dané problematice. Smyslem a cílem práce je mimo jiné popsat formy a příčiny bezdomovectví. V neposlední řadě se práce zabývá provázaností bezdomovectví a kriminality.

Klíčová slova

Bezdomovectví, bezdomovec, osoba bez přístřeší, sociální vyloučení, život na ulici.

Annotation

The aim of the Bachelor thesis is to approach the phenomenon of homelessness in the Czech Republic. Given the breadth of the topic is goal to describe its terminology and imprecision in defining, outline the historical progress of homelessness in the Czech Republic and also provide the existing legislation related to this issue. The purpose and goal is also, inter alia, to explain the forms and causes of homelessness. Last but not least the thesis also deals with the connection between homelessness and criminality.

Keywords

Homelessness, homeless, life on the street, people without shelter, social exclusion.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 TERMINOLOGICKÉ VYMEZENÍ POUŽÍVANÉ V ČESKÉ REPUBLICE	10
1.1 Problematika s definováním pojmu bezdomovectví	10
1.2 Bezdomovec.....	13
1.3 Bezdomovectví	14
2 FORMY BEZDOMOVECTVÍ.....	18
2.1 FEANTSA - Sedm teoretických domén bezdomovství.....	18
2.2 Skupina zjevných bezdomovců	20
2.3 Skupina skrytých bezdomovců.....	22
2.4 Skupina potenciálních bezdomovců	23
3 PŘÍČINY BEZDOMOVECTVÍ.....	26
3.1 Pyramida lidských potřeb podle Abrahama Maslowa	26
3.2 Proces sociálního vyloučení	28
3.3 Objektivní a subjektivní faktory vyvolávající fenomén bezdomovectví	30
3.4 Strukturální a individuální faktory mající vliv na bezdomovectví	31
4 HISTORIE BEZDOMOVECTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ	34
4.1 Tereziánský zákoník a vývoj bezdomovectví na českém území	34
5 BEZDOMOVECTVÍ A TRESTNÁ ČINNOST	36
5.1 Charakter kriminálních činností u osob bez přístřeší.....	36
5.2 Kriminální kořeny z dětství a vliv rodiny na kriminální činnost.....	38
5.3 Ztráta zázemí spojená s výkonem trestu odnětí svobody	40
5.4 Vybrané formy trestné činnosti u osob bez domova.....	41
6 BEZDOMOVECTVÍ A PLATNÉ PRÁVNÍ PŘEDPISY	43
6.1 Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod	44
6.2 Zákon o sociálních službách	45
ZÁVĚR	47
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	48

ÚVOD

Tématem předložené bakalářské práce je bezdomovectví v České republice. Ve společnosti se tento fenomén rozlišuje sociální nerovností a celkovým nezačleněním se do běžného společenského života. S důsledky tohoto fenoménu se můžeme setkat každodenně. Bezdomovci, lidé na okraji společnosti, jsou neoddelitelnou složkou prostředí, ve které žijeme a budujeme své sociální vazby a vztahy. Osoby bez domova potkáváme na ulicích, v parcích a nádražích či na jiných veřejných místech.

Bezdomovectví je jev vyskytující se u nás již několik let, přesto se mu však v dnešní době věnuje jen malé množství autorů a odborníků. Téma se stalo aktuálním především změnou politického režimu po roce 1990. Od této doby se problematika bezdomovectví stala pro českou společnost aktuálním tématem a myslím si, že i přes různé snahy tento fenomén vyřešit či alespoň eliminovat, bude otázka bezdomovectví součástí naší společnosti i do budoucna.

V současné době se problematikou bezdomovectví zabývají spíše nevládní charitativní organizace. Z hlediska publikací se problematice bezdomovectví v České republice věnuje jen úzký kruh odborníků.

Dané téma jsem si zvolila zejména proto, že je mu věnována nedostatečná pozornost a také z důvodu, že v české sociální kultuře není tato problematika jednotně a komplexně terminologicky vymezená a tudíž se v jejím výkladu objevují odchylky. Podle mého názoru je také nedostatek odborných textů a publikací.

Téma je široké, proto je mým cílem zaměřit se na nedostatečnou terminologii k vybranému fenoménu. Cílem je také seznámit čtenáře s vytyčeným tématem co nejefektivněji, uvést základní pojmy a stěžejní informace, které jsou s bezdomovectvím bezprostředně spjaté.

Bakalářská práce je teoretického zaměření. Metodami práce jsou abstrakce a komparace. Práce tedy podává fakta a charakterizuje téma z obecného hlediska, a zároveň srovnávací metodou ukazuje na rozdílnosti v celkovém pojetí fenoménu bezdomovectví, a to zejména v definicích tohoto jevu.

Očekávaný přínos své bakalářské práce vidím v porovnání vybraných dostupných odborných textů. Svou prací bych chtěla upozornit na fakt, že v České republice není vytvořena jednotná terminologie fenoménu bezdomovectví.

Podle mého subjektivního názoru zvolená problematika zapadá do osnov katedry Bezpečnostních studií. Právě proto, že dané téma upozorňuje na fenomén, který by se potencionálně mohl stát hrozbou pro společnost a to především v případě, když mu nebude věnována dostatečná pozornost. Může se například jednat o markantnější nárůst lidí na ulici způsobený různými sociálními změnami, jako je nedostatek pracovních míst na trhu práce apod. Dále by mohly formy skrytého a potenciálního bezdomovectví v budoucnu posílit a to vzhledem k počtu obyvatel žijících na hraně finanční únosnosti.

Má bakalářská práce je rozdělena celkem do šesti kapitol, ve kterých se postupně zabývám tématy, jako je terminologické vymezení osob bez přístřeší na našem území (problematika s definováním těchto osob). Dále formami a příčinami bezdomovectví. Následuje stručný nástin historie bezdomovectví v České republice. Mimo jiné se okrajově zaměřím na provázanost mezi bezdomovectvím a kriminalitou. V poslední kapitole se budu věnovat vybraným platným právním předpisům souvisejících s daným fenoménem.

Ze seznamu literatury, která je uvedena v závěru samotné práce jsem nejvíce využívala publikace autorů Ilji a Vlastimily Hradeckých, *Bezdomovství – extrémní vyloučení*¹. Další významnou publikací při zpracování této bakalářské práce pro mne byla kniha od autorů Táni Průdkové a Přemysla Novotného, *Bezdomovectví*². V neposlední řadě jsem také ke zpracování využívala publikaci od sociálních kurátorů, kteří společně sepsali poznatky z jejich dlouhodobé činnosti a pracovních zkušeností týkajících se právě sociálně vyloučených jedinců. Publikace nese název *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*³, zde jsem vycházela z kapitoly od Pavla Pěnkavy.

¹ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996. ISBN 80-902292-0-4.

² PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.

³ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-627-7.

1 TERMINOLOGICKÉ VYMEZENÍ POUŽÍVANÉ V ČESKÉ REPUBLICE

Účelem první kapitoly předložené bakalářské práce je hlouběji uchopit definici bezdomovectví a dalších pojmů, které jsou s vybranou tematikou bezprostředně spjaté. Mimo jiné přiblížit a porovnat, jak je pojem definován vybranými českými autory zabývajícími se dlouhodobě daným problémem a poukázat na nestejnorodost výkladu daného pojmu.

1.1 Problematika s definováním pojmu bezdomovectví

Ilja Hradecký a jeho žena Vlastimila Hradecká⁴ v publikacích uvádí nejednotnost definice a terminologie pojmu bezdomovectví v českém prostředí. Odkazují se na fakt, že jakýkoliv pokus o definování bude finálně ve svém obsahu nejednoznačný a snadno zaměnitelný. Snaží se poukázat na to, že vyslovíme-li domněnku, že jakýkoliv člověk potýkající se se ztrátou přístřeší nebo s neschopností řešit složité životní situace a s potřebou pomoci od sociálních pracovníků, je bezdomovec, je toto tvrzení zcela nedostatečné a nesprávné. Hradečtí v souvislosti na výše zmíněné tvrzení upozorňují, že v tomto případě by se jednalo pouze o vymezení zjevných bezdomovců a zcela by se opomenulo těch skrytých a potencionálních. Uvádí dvě naprosto odlišné skupiny osob. První skupina osob je charakteristická ztrátou přístřeší a tudíž pobývajících na veřejných prostranstvích jako jsou parky, ulice, sklepy či staré již nefunkční budovy. A na druhé straně jsou osoby, jejichž ubytování je nejisté, a to z důvodu neplacení nájemného nebo obývání budovy určené k demolici. S neschopností platit nájemné je tento druhý typ osob spjat markantněji, tito lidé se tedy nachází na pomezí potencionálního bezdomovectví. Mluvíme-li o nejistém ubytování, je možné klasifikovat tři základní skupiny. Pro první skupinu je charakteristická naprostá absence střechy nad hlavou, s tím je spojeno spaní na ulici či jiných veřejných prostranstvích.

⁴ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 27. ISBN 80-902292-0-4.

Do druhé skupiny se řadí ztráta domova projevující se životem v krátkodobém či dlouhodobém pronájmu, popřípadě život v instituci. Poslední pomyslnou skupinou je bytování nejisté. Osoby v tomto případě žijí v různých opuštěných budovách.

Jak již bylo řečeno, v České republice není zcela jednoznačně vytvořena typologie ani definice fenoménu bezdomovectví. Pod samotným pojmem bezdomovec si lidé představují osoby žebrající na ulici, jedince přespávající v parku na lavičkách či jiné nekulturně vypadající osoby. Z běžného života můžeme vypozařovat, že pojem bezdomovec se vžil mnohem více než termín osoba bez přístřeší, používající se především při oficiálních projevech. Proto byl pojem bezdomovec shledán jako nejvhodnější jednoslovný termín.⁵

Na druhé straně si můžeme povšimnout českých autorů, kteří byli schopni se samotným pojmem pracovat a vytvořit reálný popis jedince tohoto typu. Jedná se o Táňu Průdkovou a Přemysla Novotného, kteří ve své publikaci *Bezdomovectví*⁶ tento problém přiblížili. V samotném úvodu knihy vysvětlují změny v chápání termínu bezdomovec. Dozvíme se zde, že v průběhu samotného vývoje termín prošel zásadní změnou v samotném chápání. Dříve termín označoval jen osoby bez státního občanství nebo domovského práva. Dnes je možné setkat se s různými typy označení, od osob bez přístřeší po osoby v nepříznivé situaci spojené se ztrátou bydlení. V tuto chvíli se jen můžeme domnívat, co osoba bez přístřeší znamená a do jaké hloubky je pojem definovatelný. S tímto tvrzením se Průdková s Novotným⁷ ztotožňují také s Hradeckým a společně konstatují, že je tato forma výkladu pojmu bezdomovec snadno zaměnitelná a zcela nejednoznačná pro další výklad.

Porovnáme-li názor českých odborníků s těmi zahraničními, jako jsou například Carl O. Helvie a Wilfried Kunstmann⁸, zjistíme, že také oni upozorňují na nedostatky a různorodost v české formulaci definování pojmu bezdomovec. Uvádějí pojem osoba bez přístřeší, ale zároveň poukazují na nedostatečnost této definice. Vymezení si

⁵ HRADECKÝ, I. *Definice a typologie bezdomovství: [zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR]*. 1. vyd. Praha: Pro Sdružení azylových domů vydala Naděje, 2007, s. 46. ISBN 9788086451138.

⁶ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.

⁷ Tamtéž, s. 10

⁸ HELVIE, C. O. and W. KUNSTMANN. *Homelessness in the United States, Europe, and Russia: a comparative perspective*. Westport, Connecticut.: Bergin, ©1999, p. 67. ISBN 08-978-9501-0.

vysvětlují jako ztrátu domova a všeho co je s domovem spjaté, jako je rodina a pocit bezpečí. Také upozorňují na fakt, že v porovnání evropské definice bezdomovectví, je ta česká nedostačující, protože uvádí pouze osobu bez přístřeší a nepoukazuje na problematiku fenoménu jako takovou. Z celkového dojmu autorů můžeme konstatovat, že český bezdomovec je ve své podstatě ztracená osoba, která ztratila vše, na čem jí záleželo. Osoba, která ztratila své místo ve společnosti.

Jak již bylo možné zjistit, to abychom hlouběji popsali pojem bezdomovec, musela by existovat platná, přesně daná definice, která však bohužel zatím není k dispozici. Termín se tedy vymezuje jen úzce, a to na osoby přebývající venku bez střechy nad hlavou. Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci⁹ (dále jen „FEANTSA“) dlouhodobě usiluje o to, aby bylo bezdomovectví chápáno nejen z úzkého hlediska, ale především v širším pojetí, které by kromě lidí bez střechy zahrnovalo do této problematiky také osoby bez bytu a další osoby žijící v nejistém, popřípadě nevyhovujícím ubytování. Širší definice by odrážela samotné příčiny bezdomovectví a dávala by vysvětlení pro procesy sociálního vyloučení vedoucí k ohrožení bezdomovectvím či dokonce k samotnému bezdomovectví. FEANTSA vypracovala terminologii bezdomovectví nazvanou ETHOS¹⁰ ve snaze vytvořit ucelený názor a jednotný přístup k porozumění bezdomovectví na evropské i národní úrovni. Můžeme tedy říct, že se jedná o jakýsi kompromis na reálnou situaci. Samotný ETHOS má za úkol přispět ke sběru dat a zlepšit srovnávání dat.¹¹

⁹ FEANTSA (Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri - Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci)

¹⁰ ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion – Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení.)

¹¹ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 382. ISBN 978-80-7368-627-7.

1.2 Bezdomovec

Autoři v českém prostředí rozlišují čtyři základní kategorie, kdo jsou bezdomovci. Při tvorbě těchto kategorií vycházeli z evropského vzoru, který sestavila FEANTSA. První skupinou lidí jsou osoby bez střechy nad hlavou přežívající venku nebo v noclehárně. Do druhé kategorie řadíme osoby bez bytu, tudíž ty, kteří pobývají v ubytovnách pro bezdomovce, dále sem řadíme osoby bez možnosti pobývat ve zdravotnických či sociálních zařízeních a jedince ve vězeních. Třetí kategorii tvoří osoby v nejistém bydlení, ocitnutí ve výpovědi z bytu nebo pobývající u příbuzných. Do poslední čtvrté kategorie řadíme osoby vyskytující se v nevyhovujícím obydlí. Nevyhovujícím obydlím máme na mysli chatrče, maringotky, pracoviště, přeplněné byty. Jak je ze samotných kategorií zřejmé, vyskytují se v nich jak osoby zcela postižení bezdomovectvím, ale také osoby které by v budoucnu mohli být bezdomovectvím ohroženi.¹²

Bezdomovce můžeme chápat jako společensky vyloučeného člověka, který z různých důvodů ztratil bydlení. Dále sem řadíme osoby, které jsou ohrožené ztrátou bydlení, žijí na veřejných prostranstvích či v neadekvátních bytových prostorách. Máme-li chápat pojem bezdomovec hlouběji, jedná se především o člověka, který je bez domova, bez možnosti sociálně růst a přijímat základní sociální návyky. Bezdomovec ztrácí možnost učit se žít v lidské společnosti a přijímat normy jejího chování. Nemá příležitost budovat si hlubší hodnoty a vlastní formu životního stylu. Mít domov znamená mít místo, kam se mohu vrátit. Nemít domov je doprovázeno s faktem nemít bezpečí, jistotu, určitou formu ochrany, místo kde prožíváme vztahy se svými blízkými. Domov je charakteristický soukromím, protože o vstupu kdo na toto území může, rozhoduje právě jeho majitel. Bezdomovci jsou lidé postrádající zázemí, vztahy a v neposlední řadě sebevědomí. Za bezdomovce je označován člověk, který neunesl danou životní situaci a vzdal se pod tíhou nastalých okolností.¹³

¹² ŠTĚCHOVÁ, M. ed. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 23. Studie. ISBN 978-80-7338-069-4.

¹³ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 10-11. ISBN 978-80-7387-100-0.

Bezdomovce je možné spatřit na jakémkoli otevřeném neinstitucionalizovaném prostředí, a to jak na zastřešeném tak i na nezastřešeném. Nejčastěji se vyskytují na nádražích (vlakové a autobusové zastávky), v parku, pod mosty, v okolí hypermarketů, v nočních tramvajích či starých nepoužívaných vagoních a v různých opuštěných budovách. Soustřeďují se zejména ve velkých městech a to z důvodu větší anonymity.¹⁴

1.3 Bezdomovectví

Pavel Pěnkava, sociální kurátor, na bezdomovectví nahlíží „jako na polyetiologický jev a to především v důsledku prolínání mnoha jiných sociálně patologických jevů“¹⁵ Jak již bylo dříve řečeno, česká odborná společnost neurčila jednotný výklad pojmu bezdomovectví, což bychom mohli považovat za stěžejní problém při hlubším zkoumání a bagatelizování tématu. Neexistuje-li shodný systém pro názvosloví, nelze jevy účelně pojmenovat. Pěnkava¹⁶ problém roztřídil do sedmi skupin, podle kterých veřejnost stereotypně na osoby bez přístřeší nahlíží, jedná se o sociálně patologické jevy jako je žebrání, kriminalita, prostituce, chudoba, závislosti, domácí násilí, další psycho-patologické jevy. Pěnkava připouští prolínání různých druhů sociálně patologických jevů, ale zároveň tvrdí, že tento jev nemusí být jejich základní součástí. Blíže se sociálně patologickým jevům věnují například S. Fischer a J. Škoda v publikaci *Sociální patologie*¹⁷.

Stejně tak, jak se autoři rozcházejí v definování osob bez přístřeší, rozcházejí se také v samotné definici bezdomovectví. My nyní můžeme porovnat pohled na definici problematiky bezdomovectví od Hradeckého, s definicí od Průdkové a Novotného.

¹⁴ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 11. ISBN 978-80-7387-100-0.

¹⁵ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 385. ISBN 978-80-7368-627-7.

¹⁶ Tamtéž, s. 385

¹⁷ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.

Hradecký¹⁸ se přiklání k jinému systému kategorizace bezdomovectví, a to k tomu, který vytvořila FEANTSA. Evropská federace národních sdružení pracující s bezdomovci uchopila bezdomovectví jako vyloučení ze tří možných kategorií. Jedná se o vyloučení z fyzické domény, sociální domény či právní domény. V důsledku nenaplnění jedné z domén dochází ke strádání a následnému sociálnímu vyloučení. Hradecký uvádí nenaplnění základních potřeb, a to zejména možnost žít společenským životem a udržovat si sociální vazby, mít své obydlí či prostor pro žití a možnost uplatnit právní nárok.

Průdková a Novotný uchopují bezdomovectví jako „*společenský jev, kterému předcházejí jednání a procesy vedoucí ke ztrátě zázemí, životných jistot a ke společenskému vyloučení.*“¹⁹

Mohli bychom tedy říct, že Průdková a Novotný mají velmi podobný pohled na příčiny bezdomovectví jako Hradecký. Hradecký však poukazuje na ztrátu jedné z domén (fyzické, sociální či právní), nikoli na soustavu společenských jevů, které na sebe navzájem působí a jsou příčinou sociální nestability. Průdková a Novotný²⁰ hovoří o jakýchsi inter individuálních odlišných faktorech, které zasahují do všech oblastí lidského bytí. Nejvíce zmiňovaným důsledkem je ztráta přijatelné formy bydlení. Průdková a Novotný dále tvrdí, že bezdomovectví by se svou nedostatečnou definicí mohlo připodobnit k definici sociální deviace, přestože deviací rozumíme vychýlení od normy. A to především vychýlení od normy společenské, kterou také chápeme jako normu přijatelného lidského chování v dané společnosti. My však normou v této situaci rozumíme nestandardní formu bydlení, osobní hygieny apod. Zde se opět vracíme k zásadnímu problému vybrané tematiky, a ten spočívá v nepřesné a nesjednocené definici bezdomovectví a dalších pojmů s tématem souvisejících. Nahlížíme-li na bezdomovectví jako na vychýlení, měli bychom se zaměřit spíše na nerovnováhu mezi tím, co od nás společnost vyžaduje a mezi tím, které z těchto požadavků jsme schopni splnit. Mohli bychom fenomén bezdomovectví vidět jako jistou formu poruchy

¹⁸ HRADECKÝ, I. *Definice a typologie bezdomovství: [zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR]*. Praha: Pro Sdružení azylových domů vydala Naděje, 2007, s. 11. ISBN 9788086451138.

¹⁹ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 11. ISBN 978-80-7387-100-0.

²⁰ Tamtéž, s. 11-12

sociálního fungování. Na druhou stranu Průdková a Novotný²¹ zdůrazňují fakt, že nestabilní veřejná a sociální politika vede k existenci bezdomovců a jiných sociálně vyloučených skupin obyvatel.

Autoři knihy *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*²² se shodují s Hradeckým, že bezdomovectví je především sociální jev, jev projevující se změnou a selháním běžně ve společnosti fungovat. Autoři této publikace popisují bezdomovectví jako „*syndrom komplexního sociálního selhání, které se projevuje neschopností akceptovat a zvládat běžné společenské požadavky.*“²³

Ve vnímání a chápání problému lidí bez domova, má Hradecký, jako člověk zabývající se bezdomovectvím mnohaleté zkušenosti. Také Vágnerová a kolektiv, mají velmi podobný pohled na danou problematiku. Vágnerová²⁴ ve své knize odkazuje na samotného Hradeckého a souhlasí s tvrzením, že bezdomovectví je komplexní problém a nejedná se pouze o chybějící střechu nad hlavou. Dále se Vágnerová ztotožňuje s názorem, který mají i Průdková s Novotným, a to s faktem, že bezdomovectvím je spjaté se ztrátou domova (střechy nad hlavou), ale také se ztrátou sociálního začlenění, tedy ztrátou běžného každodenního kontaktu s lidmi a blízkými osobami. Pohled na bezdomovectví a na to, které základní faktory k němu patří, je v české odborné kultuře rozdílný. Hradecký a Vágnerová s kolektivem se přiklání k faktu, že bezdomovectví je většinou chápáno pouze jako ztráta obydlí. Průdková a Novotný²⁵ však bezdomovectví vidí nejenom jako ztrátu střechy nad hlavou, ale zároveň jako ztrátu sociální vazby. Následně se sociální vyloučení projeví ztrátou hodnot, které člověk měl a které si ve své ontogenezi budoval. Hodnotové ztráty mohou mít několik podob, například se jedná o ztrátu pracovní pozice a s tím spojená ekonomická nesoběstačnost. Jako další druh ztráty můžeme uvést odloučení či vyloučení z rodinného prostředí a narušení vztahů s jinými blízkými osobami. Měli bychom také zmínit změnu životního stylu a především životních hodnot. Člověk se stává závislým na různých

²¹ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 11. ISBN 978- 80-7387-100-0.

²² VÁGNEROVÁ, M., L. CSÉMY a J. MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.

²³ Tamtéž, s. 9

²⁴ Tamtéž, s. 9-10

²⁵ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 9. ISBN 978- 80-7387-100-0.

charitativních organizacích, žebrá, prohledává odpadky nebo je závislý na kriminální činnosti.

Za formu přerušeni veškerých sociálních vazeb bychom mohli považovat i ztrátu některých společenských hodnot (pravidla stolování apod.). Yaleský profesor psychologie a kognitivní vědy Paul Bloom ve své knize uvádí, že „*Jídlo pro člověka není jen smyslovým potěšením a biologickou nutností; jedná se o společenskou událost s mnoha významy.*“²⁶

Všichni zmiňovaní autoři se však shodují, že je-li člověk na ulici, musí se potýkat s pocitem nebezpečí, strachu a neustálého stresu a vypořádávat se s nástrahami, které život na ulici přináší. Bezdomovectví člověka zbavuje tlaku plnit požadavky, které po něm společnost vyžaduje, ale na druhou stranu ho okrádá o ochranu, kterou sociální začlenění ve společnosti zajišťuje. Žijeme-li v sociálním standardu, je nám poskytována i přiměřená ochrana, nežijeme-li podle daného sociálního standardu, ochrana nám není poskytována. Je tedy naprosto běžné, že u jedince, který na ulici stráví převážnou část svého života nebo je natolik zasažen negativními změnami ve svém sociálním světě, se objeví proces desocializace. Tento proces má za následek označení vyloučené osoby za sociální stigma, tedy za jedince, na kterého společnost nahlíží negativně a kriticky. Stigmatem se označuje jev, který je svou podstatou odlišný od zažitých norem. V české společnosti je právě bezdomovectví chápáno jako odchylka od normy, která se projevuje odstupem a odmítavým postojem.²⁷

²⁶ BLOOM, P. *Proč se nám líbí to, co se nám líbí: co všechno nám lidem přináší potěšení*. V Praze: Metafora, 2011, s. 42. ISBN 978-80-7359-283-7.

²⁷ VÁGNEROVÁ, M., L. CSÉMY a J. MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013, s. 9-10. ISBN 978-80-246-2209-5.

2 FORMY BEZDOMOVECTVÍ

Druhá kapitola svým charakterem navazuje na kapitolu předchozí. Je zaměřená na rozdělení bezdomovectví podle forem, které jsou uváděné v odborných publikacích. Opět se jedná o porovnání pohledů od již zmiňovaných autorů, a to především od I. Hradeckého, T. Průdkové a P. Novotného. Také si uvedeme typologii bezdomovců, tedy tři základní kategorie, do kterých se osoby bez přístřeší rozdělují.

Zaměříme-li se na autora Ilju Hradeckého, z jehož publikací a odborných periodik následně sociální kurátoři vycházejí, zjistíme, že se všichni shodují na třech základních typech bezdomovectví.

2.1 FEANTSA - Sedm teoretických domén bezdomovství

FEANTSA, neboli Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci, byla založená v roce 1989. Jedná se o nevládní organizaci usilující o prevenci sociálního vyloučení a zmírnění chudoby. Většina členů FEANTSY jsou národní nebo regionální organizace poskytující služby osobám bez přístřeší, v současné době (data aktuální k roku 2016) má FEANTSA téměř 130 členských organizací. Mezi české členy patří Sdružení azylových domů v České republice, Naděje a Armáda spásy. Přestože se můžeme z oficiálního webu dozvědět, že FEANTSA úzce spolupracuje s institucemi Evropské unie, můžeme podotknout, že běžný občan naší republiky o tomto druhu spolupráce neví, přestože se tato organizace snaží o pravidelnou účast na dialogu s evropskými institucemi a cyklickým sběrem dat, podporovat lepší pochopení tohoto fenoménu. Mimo jiné se FEANTSA snaží apelovat na politiky členských zemí, aby ve svých programech dbali více na prevenci a eliminaci bezdomovectví.²⁸ Jak již bylo zmíněno, Česká republika je členem této organizace, přesto se s výsledky sběrů dat a preventivními opatřeními naši občané setkají zpravidla jen v odborných publikacích a to především od Ilji Hradeckého.

²⁸ About Us: What is FEANTSA. *FEANTSA* [online]. Brusel, © 2011-2016 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>

FEANTSA vytvořila tzv. Sedm teoretických domén bezdomovství, tedy hierarchii sedmi forem bezdomovectví. Krátce jsme typy zmínili i v předešlé kapitole, nyní se však budeme tomuto rozčlenění věnovat více. Hradecký ve své publikaci *Definice a typologie bezdomovství*²⁹ uvádí, že kategorie, o kterých zde hovoříme, byly vytvořené za účelem sběru dat o bezdomovectví, potřebných ke zkvalitnění služeb a s cílem zmírnit intenzitu tohoto sociálního problému. Podle Hradeckého by získaná data měla být dostačující k tomu, aby se na evropské úrovni mohly rozvíjet strategie pro prevenci bezdomovectví, zmírnit příčiny tohoto fenoménu, snížit negativní dopady, které z bezdomovectví plynou, a to na samotné osoby bez přístřeší a na jejich rodiny a v neposlední řadě dohlédnout, aby bývalí bezdomovci byli schopní udržet si nově získané bydlení.³⁰

Kategorie si přiblížíme od nejmarkantnějšího typu bezdomovství až po kategorii, kde se bezdomovství se své podstatě zatím neprojevovalo, ale je zde hrozba, že se může v budoucnu objevit. První kategorii tvoří zjevné bezdomovectví, tedy takové, kde se jeho podstata projevila naplno, osoba nemá místo k bydlení (střechu nad hlavou). Následuje kategorie statusu, bez domova. Můžeme tedy říct, že dotyčná osoba má místo pro bydlení, ale toto obývané místo mu nepatří. Třetí kategorie je klasifikovaná jako nejisté a nevyhovující místo k bydlení, dalším typem je nevyhovující bydlení a sociální izolace v legálně obývaném obydlí. To si můžeme vysvětlit na příkladu jedince, který obývá prostory, na které má jistotu užívacího práva, ale postrádá soukromý a bezpečný užívací prostor pro sociální vztahy. Pátou kategorií je nevyhovující bydlení (s užívacím právem), tedy místo nezpůsobilé k bydlení, jedná se o různé stavby bez vody, elektřiny apod. Do šesté kategorie je zařazeno nejisté bydlení, které je svými dispozicemi vhodné k obývání, ale není zde jistota užívacího práva, to znamená, že jedinec pobývá například v soukromé stavbě u známých či rodinných příslušníků. Poslední kategorii tvoří sociální izolace v kontextu jistého a vhodného bydlení, zde má osoba místo k pobývání a užívací právo, ale postrádá soukromý a osobní prostor pro sociální vztahy.³¹

²⁹ HRADECKÝ, I. *Definice a typologie bezdomovství: [zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR]*. Praha: Pro Sdružení azylových domů vydala Naděje, 2007. ISBN 9788086451138.

³⁰ Tamtéž, s. 10

³¹ Tamtéž, s. 10.

Populaci bezdomovců lze rozdělit do tří základních skupin, a to do bezdomovců zjevných, skrytých a potencionálních.³²

Někteří autoři stejně jako například Jan Sochůrek³³ uvádějí i čtvrtý typ formy bezdomovectví, a to dobrovolné. My se však tímto typem nebudeme hlouběji zabývat. Abychom však věděli, co si pod pojmem dobrovolné bezdomovectví představit, pouze si uvedeme, že sem patří osoby, které rezignovali na společnost jako celek a svou životní situaci, ve které se nachází, nehodlají měnit. Oproti tomu se někteří autoři přiklání k další myšlence, a to že bezdomovectví je jakási specifická subkultura, která má daný vzorec chování. K tomuto tvrzení se přiklání autoři knihy *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*³⁴. My se bezdomovectví jako subkultuře, pro potřeby předložené práce, blíže věnovat nebudeme.

2.2 Skupina zjevných bezdomovců

Hradecký a Hradecká³⁵ uvádějí, že zjevní bezdomovci patří mezi nejlépe rozeznatelné jedince mezi osobami bez přístřeší. Reprezentují výčet osob bez trvalého bydliště. Rozeznáme je podle toho, že pobývají různě na veřejných prostranstvích, tedy v parcích, na ulicích, na nádražích, v zimních měsících vyhledávají ubytování v noclehárnách, azylových domech či jiných prostorách poskytovaných městy nebo charitativními organizacemi.

Průdková a Novotný³⁶ popisují zjevného bezdomovce jako osobu, kterou poznáme ihned na první pohled. Je to člověk zapáchající, se zanedbaným zevnějškem a typickým chováním. Jako příklad typického chování uvádí přehrabování se v kontejnerech, sbírání nedopalků od cigaret a žebrání. Dalším typickým znakem, který autoři zmiňují,

³² HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 27. ISBN 80-902292-0-4.

³³ SOCHŮREK, J. *Úvod do sociální patologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, s. 140. ISBN 978-80-7372-448-1.

³⁴ MAREK, J., A. STRNAD a L. HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.

³⁵ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 28. ISBN 80-902292-0-4.

³⁶ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 13. ISBN 978- 80-7387-100-0.

jsou zavazadla s veškerým majetkem, které mají neustále u sebe. Dále uvádí, že osoba řadící se do skupiny zjevných bezdomovců, žije na veřejných místech a využívá různé formy sociální pomoci (ze všech tří typů bezdomovců právě zjevní bezdomovci využívají sociální pomoc nejhojněji). Vrátime-li se zpět, můžeme si zde povšimnout, že Průdková a Novotný se v první řadě zaměřují na vzhled jedince, nikoli na to, jak a kde osoba přebývá. Dále však uvádí fakt, že přestože jsou zjevní bezdomovci velmi nápadní, vzbuzují v lidech strach a zároveň odpor, a proto jsou laickou veřejností často vnímáni negativně. Tento jev je však z laického pohledu velmi zjednodušován a médiu také často nekorektně vykreslován. Více se k problematice medializace bezdomovectví a to především směrem k laické veřejnosti dočteme v publikaci od Eung-jun Mina³⁷. V knize se autor zaměřuje na zobrazení bezdomovectví v médiích od roku 1980 až po současnost.

Hradečtí³⁸ problematiku zjevného bezdomovectví nezjednodušují pouze na popis zevnějšku daných osob nebo toho, kde se nejčastěji tyto lidé vyskytují, ale rozlišují ho i ve vztahu s okolím. Jako markantní problém Hradečtí uvádí ztrátu společenských vazeb, a to především vazeb rodinných, ale také vazeb administrativních. Jedná se o jakýsi nekonečný kruh okolností, se kterými musí osoby bez přístřeší každodenně bojovat. Hradečtí tvrdí, že existuje jistá relace mezi ztrátou zaměstnání, ubytování a ztrátou občanského průkazu. Podle autorů je pro návrat do běžného života nutný intenzivní proces resocializace spojený s intenzivním procesem zaměřený na bydlení. Zároveň však sami uznávají, že právě zjevní bezdomovci, formu dlouhodobého ubytování často odmítají. Lze pouze spekulovat, jakou roli zde hraje nedůvěra v sama sebe a nedůvěra ve státní sociální aparát jako takový. Většina těchto osob odmítá dlouhodobé ubytování a volí možnost žít na svobodně, převážně na nádražích, kde se odjakživa osoby bez domova shromažďovaly. Hradečtí uvádí, že tyto osoby vědí, že je tento druh žití nejistý a nebezpečný, přesto ho však volí raději než dlouhodobou formu bydlení. Také podotýkají, že dočasné přebývání bezdomovců na nádražích se stalo tak vžitým termínem, že různá charitativní sdružení, právě na těchto místech často poskytují svou odbornou pomoc.

³⁷ MIN, E. *Reading the homeless: the media's image of homeless culture*. Westport, Conn.: Praeger, ©1999. ISBN 02-759-5950-3.

³⁸ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 28. ISBN 80-902292-0-4.

Hradečtí³⁹ osoby bez přístřeší vyhledávající nádraží nazvali „nádražní populací“. V knize se odkazují na sociologa Serge Paugama, který charakterizoval tři typy jedinců přežívajících na nádražích. Prvním typem jsou nově přicházející osoby, tedy ti, kteří započali život bloudícího jedince. Jsou charakterizováni jako méně odolní. Druhým typem jsou tzv. navyklí, to jsou ti jedinci, u kterých je život jednoznačně spojen se sociálním vyloučením. Nádraží navštěvují za účelem setkání se se svými druhy nebo vyhledávání peněz. Třetí podobu nádražních lidí mají lidé nestejnorodí, představují skupinu lidí bez domova, nechtěné či ty, kteří domov opustili z vlastní vůle. Patří sem punkeři, skinheadi, ale právě i bezdomovci. Sami Hradečtí však upozorňují, že je od těchto skupin nádražních lidí nutno oddělit osoby nově tvořících se skupin mladých lidí, kteří odmítají své občanské povinnosti. Jedná se o osoby antisociálního charakteru (delikventy apod.) a přicházející cizince. V knize se můžeme setkat přímo s termínem „celé vesnice přicházejících cizinců“, vzhledem k datu publikování knihy (1996), nebyl tento problém migrace tak markantní, jako je tomu v dnešní době. Mohli bychom tedy konstatovat, že publikace manželů Hradeckých je svým charakterem nadčasová.

2.3 Skupina skrytých bezdomovců

Průdková a Novotný⁴⁰ ve své publikaci uvádí, že skrytí bezdomovci jsou ti, kteří „jako bezdomovci žijí, ale nejsme schopni to rozlišit na první pohled.“⁴¹ Autoři vysvětlují, že není snadné jednoznačně na první pohled skrytého bezdomovce rozpoznat a to proto, že se snaží podobu svého životního stylu maskovat a celkově tak skrývat existenční problémy. Jsou čistí, celkově dbají o svůj vzhled. Nepřipouštějí si, v jaké životní situaci se nacházejí a distancují se od zjevných bezdomovců. Jedná se o osoby nevyhledávající pomoc sociálních pracovníků a jen výjimečně vyhledávají noclehárny či azylové domy (především v zimních měsících, ale jen na krátký časový interval).

³⁹ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 29. ISBN 80-902292-0-4.

⁴⁰ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 14. ISBN 978- 80-7387-100-0.

⁴¹ Tamtéž, s. 14

Průdková a Novotný dále uvádí, co je pro skryté bezdomovce charakteristické, a to je fakt, že se delší dobu nezdržují na jednom místě, často mění svá bydliště. Jedním z problémů tohoto typu bezdomovectví je, že nejsou známy přesné počty, existují pouze odhady.

Hradečtí⁴² však při charakteristice skrytých bezdomovců uvádějí, že se tato skupina osob neobrací na charitativní organizace za účelem noclehu. V tomto se tedy Průdková a Novotný liší od Hradeckých. Hradečtí také podotýkají, že počet skrytých bezdomovců sice není znám, ale přesto se domnívají, že největší koncentrace těchto osob bude ve městech s nedostačující nabídkou sociálních služeb. Dále vytýkají činnost orgánů při sčítání bezdomovců. A to z důvodu, že do celkového počtu nezačleňují také osoby, využívající jiné formy bydlení než vlastní (ubytování u známých apod.). Jak sami autoři tvrdí, populace skrytých bezdomovců, se stává viditelnější než populace bezdomovců zjevných. Protože tato skupina osob představuje další výčet obyvatelstva bez trvalého bydliště, často měnící své úkryty, které je dočasně chrání před potížemi s policejními orgány a úřady. Tato forma přežívání také přináší různé zdravotní potíže a to zejména s příchodem zimních dnů, protože staré automobily, sklepy, domy určené k demolici, kontejnery a stany nejsou nevyhovujícím objektem k obývání. Významným počtem zjevných a skrytých bezdomovců, Hradečtí nazývají odchovance dětských domovů, kteří dovršením 18 let odcházejí z těchto zařízení. Bez potřebné kvalifikace a materiálního zabezpečení často končí na ulicích.

2.4 Skupina potenciálních bezdomovců

Jak je z názvu zřejmé, potenciální bezdomovce klasifikujeme jako osoby, kterým bezdomovectví hrozí. Jedná se o osoby mající zaměstnání i střechu nad hlavou, přičemž bydlení, ve kterém se nachází, není dostačující. Průdková a Novotný⁴³ říkají, že ačkoliv

⁴² HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 31-32. ISBN 80-902292-0-4.

⁴³ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 14-15. ISBN 978-80-7387-100-0.

se může zdát, že dotyční mají dostačující bydlení, není tomu tak, protože se musí vypořádávat s vážnými každodenními existenčními problémy. Může se tedy stát, že jeden den bydlení mají, avšak den druhý už nikoliv. Jak již bylo zmíněno u skupiny skrytých bezdomovců, potenciálními bezdomovci se mohou stát i mladí lidé, kteří za sebou mají ústavní výchovu a nemají možnost navrátit se do běžného chodu rodiny. Sem řadíme i osoby po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a z dalších zařízení jako je psychiatrická léčebna či terapeutické centrum. Další ohroženou skupinou jsou nezaměstnaní, rozvedení, lidé žijící v pronájmu bez řádného sepsání nájemní smlouvy, osoby pracující pouze příležitostně či dokonce nelegálně. A v neposlední řadě sem patří osoby závislé na návykových látkách a gambleři (patologičtí hráči automatů). Jako největší nedostatek je u této skupiny bezdomovců uváděn problém vlastního bydlení, tedy neschopnost najít si řádné bydlení a udržet si ho.

Naopak Hradečtí⁴⁴ se při samotném definování potenciálních bezdomovců přednostně zaměřují na fakt, že tyto osoby patří do skupiny těch, o jejichž potřebách příslušné úřady nevědí nebo jsou známy jen částečně. Můžeme tedy konstatovat, že se nachází v různých těžkých životních podmínkách, každodenních rodinných nesnázích, problémech emočního charakteru a v obtížích udržet si stálé bydlení. Hradečtí uvádí statistiku, podle které touto formou existenčních problémů trpí zhruba 10 % celkové populace Evropské unie. Více se bytovou problematikou v rámci členských zemí Evropské unie a schopností udržet si stálé bydlení věnuje Mark Kleinman a kol.⁴⁵

Stejně jako Průdková a Novotný tak i Hradečtí⁴⁶ se zaměřují na potencionálně ohroženou skupinu lidí fenoménem bezdomovectví, a to jsou již zmiňované osoby čekající na propuštění z ústavů různých typů. Hradečtí opět poukazují na problematiku počtu bezdomovců, která se na evropském poli určuje především podle osob využívajících různá sociální zařízení (azylové domy, noclehárny). Celkový počet tedy nekoresponduje s osobami, které charakterizujeme jako skryté bezdomovce, osoby využívající jiné formy pomoci a osoby žijící v riziku ztráty bydlení. Vrátime-li se k první kapitole a problematice definování samotné osoby bez přístřeší, můžeme si jako

⁴⁴ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 32. ISBN 80-902292-0-4.

⁴⁵ KLEINMAN, M., W. MATZNETTER and M. STEPHENS. *European Integration And Housing Policy*. Hoboken: Taylor, ©1998. ISBN 978-128-0138-973.

⁴⁶ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 32. ISBN 80-902292-0-4.

další problém v oblasti bezdomovectví vytyčit i problematiku samotného sčítání osob bez domova.

Sami si můžeme povšimnout, že potenciálními bezdomovci se v dnešní době stávají také početné skupiny migrantů, přistěhovalců a azylantů. V tomto ohledu se téma bezdomovectví stává aktuálním zejména pro tuto dobu.⁴⁷ A právě tyto skupiny nově příchozích osob by mohly narušit stabilitu a vnitřní bezpečnost státu, kterou chápeme jako politiku daného území, zaměřující se na zabezpečení mírového a bezpečného soužití občanů a osob.⁴⁸

⁴⁷ ŠTĚCHOVÁ, M. ed. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 21. Studie. ISBN 978-80-7338-069-4.

⁴⁸ ZEMAN, P., et al. *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno: Masarykova univerzita; Mezinárodní politologický ústav, 2002. s. 16. ISBN 80-210-3037-2.

3 PŘÍČINY BEZDOMOVECTVÍ

Třetí kapitola se věnuje příčinám, které vedou nebo potenciálně mohou vést k fenoménu bezdomovectví. U autorů Hradeckých se především zaměříme jak na faktory subjektivní neboli vnitřní, tak i na faktory objektivní neboli vnější. Vysvětlení příčin bezdomovectví z pohledu Hradeckých porovnáme s tím, co ve svých publikacích uvádí Pěnkava a Průdková s Novotným. V úvodu samotné kapitoly si přiblížíme hierarchii uspořádání lidských potřeb sestavenou americkým psychologem Abrahamem Haroldem Maslowem.

3.1 Pyramida lidských potřeb podle Abrahama Maslowa

Hierarchie potřeb podle A. Maslowa (1908-1970) nám v oblasti bezdomovectví poslouží jako příklad motivačních sektorů, které si osoby vytyčují a snaží se je uspokojit, aby nedošlo k fyzickému či psychickému strádání. Potřeby jsou uspořádané od těch nejnižších, také nazývaných základních potřeb, až po potřeby nejvyšší, spjatými s jedincem, jeho mezilidskými vztahy a potřebou začlenit se do společnosti, ve které žije. Na té nejvyšší úrovni se vyskytují i potřeby (hodnoty) přesahující svým rámcem osobní zájmy a materiální skutečnosti (přesahující možnosti smyslové i rozumové), tyto potřeby nazýváme transcendentní. Schéma potřeb podle Maslowa členíme takto⁴⁹:

1. **Fyziologické potřeby** – tvoří základní potřeby lidského organismu, jako je dýchání, jídlo, pití, sexuální uspokojení, odpočinek, spánek, vylučování. Jedná se o tzv. homeostázi neboli stav, kdy našemu tělu nic nechybí a zároveň v něm není nic přebytečného.
2. **Potřeba bezpečí** – doprovázející člověka po celý jeho život. Nastupuje ihned po uspokojení potřeb fyziologických. Bezpečí v tomto ohledu můžeme

⁴⁹ HELUS, Z. *Úvod do psychologie: učebnice pro střední školy a bakalářská studia na VŠ*. Praha: Grada, 2011, s. 129-132. Psyché. ISBN 978-80-247-3037-0.

chápat jako finanční jistotu, zdraví, ochranu před újmou (zločinem), možnost vykonávání profese.

3. **Potřeba sounáležitosti a lásky (sociální potřeba)** – zde se jedná o citové naplnění, tedy o pocit někam patřit, být milován, mít přátele, kterým můžeme důvěřovat, mít dobré rodinné vztahy a vazby. Také mít někoho, kdo nám bude oporou v případě těžkých životních situací.
4. **Potřeba uznání** – v první řadě sem řadíme potřebu být respektován, ale také respektovat ostatní, nutkání být uznáni od lidí, na kterých nám záleží. Nesmíme opomenout pocit sebeúcty, který je také důležitým faktorem ve správném vnímání sama sebe.
5. **Potřeby kognitivní (potřeby sociální interakce)** – tyto potřeby jsou zaměřené na nutnost vědět, chápat a porozumět jevům kolem sebe a objevovat v nich nové dopsud neznámé souvislosti.
6. **Potřeby estetické** – jsou potřebami vytvářet něco, co v nás evokuje krásno. Jedná se o nutnost nacházet ve věcech řád a smyslnost.
7. **Potřeby seberealizace** – neboli nezbytnost seberealizace, projevující se úsilím vytvořit si smysluplný život a touhou rozvinout hodnotu své osobnosti. Podstatné je překonávat své slabosti a nedokonalosti.
8. **Potřeba transcendence (přesahu)** – zde si jedinec vymezuje nadosobní cíle, cíle dříve spojované zejména s teologií.

Maslow tvrdil, že pro správný vývoj člověka je nutné nejdříve uspokojit potřeby na těch nejnižších stupních a až posléze uspokojovat potřeby na stupních vyšších. Zaměříme-li se na osobu bez přístřeší, je zde poměrně jasné, že u těchto jedinců nedochází k naplňování ani těch základních fyziologických potřeb, mezi které řadíme potřebu dostatečně a pravidelně jíst a pít, potřebu kvalitního spánku, pocit rodinné sounáležitosti apod. U osob bez přístřeší je pocit hladu a nebezpečí v popředí před pocitem seberealizovat se a nacházet ve věcech krásno. Často se setkáme s osobami bez domova, které ztratily důvěru v sebe sama, a tudíž se jim nesnaží nalézt ani v lidech, kteří jim pomoc nezištně nabízejí.⁵⁰

⁵⁰ HELUS, Z. *Úvod do psychologie: učebnice pro střední školy a bakalářská studia na VŠ*. Praha: Grada, 2011, s. 132. Psyché. ISBN 978-80-247-3037-0.

Prosazované formy chování určují, jakým způsobem budeme své potřeby uspokojovat. Vše je ale provázáno společenskými normami kultury, ve které žijeme. Tyto normy hrají podstatnou roli v procesu socializace, tedy začleňování člověka do společnosti. Potřebu jako takovou označujeme nedostatkem. Jedná se o nedostatek toho, co organismus vyžaduje a prospívá mu, ale i toho, co organismu škodí (konzumace alkoholu, cigaret a drog). Z toho vyplývá, že potřebami nazýváme to, co je pro člověka hybnou silou a motivuje ho k dalším činům vedoucím k uspokojení dané potřeby. Problém nastává v situaci, nemáme-li možnost tyto určité požadavky uspokojit. Bezdomovectví, především ve zjevné formě, bychom z tohoto hlediska mohli zařadit mezi jevy, u kterých nedochází k naplňování životně důležitých potřeb.⁵¹

3.2 Proces sociálního vyloučení

Hradečtí⁵² proces sociálního vyloučení popisují jako vícerozměrný jev, projevující se jen na určitém území, který svým chováním ohrožuje společenskou jednotu. Označují ho za jev, který vyžaduje ochranu systému společenských práv člověka. Neustálé sociální a hospodářské změny zvyšují nejistotu lidí, zejména těch nejsnáze zranitelných. Nejmarkantněji se procesy způsobené touto sociální a hospodářskou nestabilitou projeví u sociálně vyloučené vrstvy obyvatelstva. Sem řadíme osoby neschopné začlenit se do hospodářského života, občany v dlouhodobé pracovní nečinnosti, nemocné apod. Tito lidé mnohdy přichází o výhody, které jsou součástí hospodářských změn a technologického vývoje.

Tzv. spirálu vyloučení Hradečtí popisují jako „ ... proces, který souvisí s nezaměstnaností a nízkými příjmy, ztrátou bydlení, nerovnostmi mezi muži a ženami, nevyvážeností rodinného života, nízkým vzděláním a nekvalifikovaností, malými

⁵¹ VÝROST, J. a I. SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008, s. 150. Psyché. ISBN 978-80-247-1428-8.

⁵² HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 33. ISBN 80-902292-0-4.

příležitostmi, jichž se lidem dostává, se zdravotní péčí, zabezpečením ve stáří, s občanstvím a dalšími jevy.“⁵³

Chudoba je jednou z forem sociálního vyloučení. V České republice se spíše než s absolutní chudobou potýkáme se zchudlými vrstvami obyvatel. Avšak pro naše potřeby kategorizace fenoménu bezdomovectví je nutné popsat si jev absolutní chudoby. Pěnkava⁵⁴ uvádí, že se vyznačuje nevlastněním žádného hmotného statku a tím, že osoba nevlastní žádné finanční úspory. Musíme také upozornit na hrozící zdravotní potíže, spojené s tímto sociálním vyloučením a pobytem na ulici. Ocitne-li se jedinec na delší dobu v absolutní chudobě, je pro něj těžké, aby se vrátil zpět do společenského života. Chybí mu především motivace změnit svůj dosavadní způsob bytí, který bychom mohli nazvat i jakýmsi přežíváním.

Průdková a Novotný⁵⁵ označují chudobu jako jeden ze společných rysů pro bezdomovectví. Chudoba prý podle autorů postihuje osoby, které jsou málo odolné vůči změnám a výzvám z okolí. Jak jsme již uváděli, absolutní chudoba se vyznačuje výrazným nedostatkem prostředků k přežití. Jak však Průdková a Novotný uvádějí, v České republice není zaznamenáno mnoho případů absolutní chudoby, na rozdíl od rozvojových zemí, kde absolutní chudobou trpí výrazné procento celkové populace. Autoři také přibližují dva typy posuzování chudoby. Jedním z nich je subjektivní pocit chudoby, který je spojován s potřebou srovnávat se s ostatními lidmi a porovnávat své nabyté statky. Tento pocit však bývá často nadhodnocován. Druhým typem je objektivní chudoba, vyznačující se příjmem nižším než je státem stanovená hranice chudoby. Hovoříme tedy o hranici životního minima, která je ukotvená v zákoně č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů. Hranice objektivní chudoby vychází ze sociálně-ekonomických analýz zohledňujících životní podmínky v dané společnosti.

⁵³ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 33. ISBN 80-902292-0-4.

⁵⁴ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 388. ISBN 978-80-7368-627-7.

⁵⁵ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 30-31. ISBN 978-80-7387-100-0.

3.3 Objektívni a subjektivní faktory vyvolávající fenomén bezdomovectví

Hradečtí⁵⁶ popisují faktory objektivní neboli vnější, jako faktory působící například na dodržování lidských práv, na respektování nedotknutelnosti práva a uznání zásady rovných příležitostí pro všechny občany. Dále se objektivní faktory zaměřují na otázku nezaměstnanosti, sociálního vyloučení (a neschopnost zvládat tlak sociálních norem), zajištění ochrany nemocným a starým lidem, zapojení mladých lidí do ekonomického trhu a na zvyšování vzdělanosti ve vybraných sektorech (například zdravotnictví, věda a výzkum). Důležitost objektivních faktorů podle Hradeckých spočívá ve vlivu na legislativu, v našem případě na sociální zákonodárství, dále také na rovnost pohlaví, začleňování invalidů a také na trestnou činnost.

Hradečtí⁵⁷ se také věnují subjektivním faktorům, které mohou být do určité míry spouštěčem bezdomovectví. Tyto vnitřní faktory rozdělují do čtyř skupin. V první kategorii uvádí faktor materiální, pod kterým si můžeme představit jakoukoli materiální ztrátu, která má vliv na naše chování a psychické prožívání. U fenoménu bezdomovectví se nejvíce objevuje ztráta bydlení, zaměstnání, ztráta finanční jistoty (dlouhodobě nízké příjmy) vedoucí až k zadluženosti, ztráta blízké osoby, která plnila funkci živitele. Druhou kategorií tvoří faktory vztahové, projevující se změnou stavby rodiny, diskriminací žen, problematickými vztahy v rodině či v manželství, rozvod manželství, narušenou komunikační vazbou mezi dětmi, rodiči apod. Svým charakterem sem řadíme i různé formy domácího násilí a zneužívání. Mezi další činitele, které řadíme do skupiny subjektivních, jsou faktory osobní. Zde se naplno projevují různé formy mentálního narušení, psychická onemocnění, invalidita, dále také osamělý způsob života a psychopatologické jevy, pro něž jsou nejvíce charakteristické závislosti na psychotropních látkách, z těch legálních například alkohol, nikotin a kofein. Posledním čtvrtým činitelem, je faktor institucionální. Zařazujeme sem osoby propuštěné z nápravných zařízení či jiných institucí a mladé lidi opouštějící dětské domovy.

⁵⁶ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 33. ISBN 80-902292-0-4.

⁵⁷ Tamtéž, s. 33-34

3.4 Strukturální a individuální faktory mající vliv na bezdomovectví

Pěnkava⁵⁸ hovoří o socioekonomických a strukturálních příčinách vyvolávajících bezdomovectví. Příčiny tedy nejsou hledány v jednotlivcích, ale v sociálních, v ekonomických a ve vnějších a vnitřních vazbách určitého jevu. Podle tohoto hlediska by se na problematiku bezdomovectví mělo nahlížet ze širšího společenského, ale také ekonomického hlediska. Tuto vizi vidí například v podpoře dočasného bydlení.

Pěnkava⁵⁹ vymezuje další faktory mající dopad na námi zkoumaný fenomén. Jsou to faktory individuální, které jsou rozděleny do dvou kategorií. Tu první tvoří pojetí „victim – blaming“. Tento pojem, znamená, že z potenciální oběti se současně stává viník. Tato koncepce vidí bezdomovce jako absolutní viníky toho, v jaké situaci se ocitli. Zastánci této teorie zařazují bezdomovce do skupiny lidí závislých na požívání alkoholu, osoby deviantní nebo tuláky. Poněvadž si podle této teorie bezdomovci svou nastávající životní situaci zavinili sami, neměla by jim být poskytována příliš náročná sociální pomoc, pouze poskytnutí základního přístřeší. Pěnkava na závěr definování individuálních faktorů majících vliv na bezdomovectví uvádí, že tento model chápání osob bez přístřeší není již aktuální. Aktuálním byl do konce 60. let minulého století. Druhý individuální faktor, Pěnkava popisuje na jakési nezpůsobilosti a neúspěchu dané osoby. Na základě této teorie nemohou být dané osoby označovány za viníky a být zodpovědné za své bezdomovectví. Z tohoto pohledu by základní pomoc byla nedostačující. Proto je zapotřebí kvalitní odborné pomoci, například humanitární a psychologické, aby se daný jedinec opět mohl vrátit do běžného společenského života. Jak sám autor uvádí, není z těchto dvou zcela odlišných faktorů zřetelné, zda veřejnost o problematiku bezdomovectví jeví zájem či nikoliv.

Máme-li se vrátit k úvodu předložené bakalářské práce, můžeme opět připomenout fakt, který také vyslovuje i Pěnkava⁶⁰, a to ten, že v České republice není doposud vytvořena taková teorie, ke které by se přikláněla většina odborníků pracujících s osobami bez přístřeší. Na závěr Pěnkava uvádí teorii, o kterou se opírá na základě poznatků ze své profesní praxe. Teorie je založená na absenci zkušeností a neschopnosti

⁵⁸ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 390. ISBN 978-80-7368-627-7.

⁵⁹ Tamtéž, s. 390

⁶⁰ Tamtéž, s. 391

zvládat stresové a složité situace. Problém je zakotven v nequalifikovanosti vyřešit aktuální překážky týkající se například vztahových problémů, ztráty pracovního místa nebo ztrátou bydlení. Následně všechny zmiňované problémy vedou ke ztrátě velkého množství životních jistot.

Zaměříme-li se na porovnání pohledů na příčiny bezdomovectví od vybraných autorů, tak bychom mohli konstatovat, že Hradecký a Pěnkava mají odlišný způsob nahlížení na danou problematiku. Jak si nyní uvedeme, Průdková a Novotný se ve své publikaci s Hradeckými shodují.

Průdková a Novotný⁶¹ v první řadě uvádí, že poznání příčin je hlavní podmínka pro řešení a odstraňování následků bezdomovectví. Autoři příčiny popisují zcela jednoduše, nerozdělují je do větších celků nebo různých podkategorií. Zmiňují se především o vnějších a vnitřních příčinách bezdomovectví. Popisují stejné vlivy jako Hradeckí, proto pro potřeby této bakalářské práce není nutné, abychom si pohled Průdkové a Novotného blíže uváděli, jelikož by se jednalo o opakování již řečeného. Autoři se shodují i na faktu, že bezdomovectví je jev polyetiologický, tedy mající více příčin. V jedné věci, ve které se s Hradeckými liší, je to, že Průdková a Novotný u vnějších příčin doplňují tvrzení, že bezdomovectví je v první řadě obrazem ekonomicko-politické situace. U Hradeckých tomu byla především sociální situace a nastolené sociální zákonodárství. Průdková a Novotný dále hovoří o zažitých návycích mladých lidí, kteří velkou část nebo celou část svého života strávili v ústavech. Zde jim byl vštěpován přísný režim a omezování osobní svobody, což následně vedlo k negativnímu postoji na život. To co tyto děti chtějí, je svoboda, nedokáží si však uvědomit, co sebou tato forma volnosti nese. Proto se často stává, že po opuštění ústavu nejsou schopni přijmout svobodný život, tak aby pro ně byl přijatelný, a v mnoha případech se z nich stanou lidé bez domova. Podobný osud mají osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, které se nemají kam vrátit. U vnitřních příčin se autoři shodují s Hradeckými, dodávají problematiku lidí, kteří si během svého života neosvojili žádné sociální návyky a tudíž je pro ně těžké získat a udržet si například zaměstnání. Dále se autoři odkazují na J. Hálu, který konstatuje, že častou příčinou bezdomovectví je předčasné propuštění pacientů z psychiatrických zařízení v důsledku nucených ekonomických kroků.

⁶¹ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 15-16. ISBN 978-80-7387-100-0.

Dále se také můžeme setkat s vlivem inteligence (obecné, emoční, sociální, praktické) jako jednou z příčin fenoménu bezdomovectví. Pro účely této bakalářské práce, si krátce uvedeme jeden druh inteligence, a to té, která je svým charakterem podobná pyramidě lidských potřeb od Abrahama Maslowa. Především bychom mohli najít spojitost mezi Maslowovou potřebou sociální interakce a emocionálně sociální inteligencí, kterou si můžeme vysvětlit jako uskupení emocionálních a sociálních faktorů, které se navzájem propojují. Emocionálně sociální inteligence vymezuje míru toho, jak jsme schopni porozumět sami sobě, na jaké úrovni dokážeme komunikovat a vycházet s ostatními lidmi. Zejména vymezuje vypořádání se se starostmi každodenního života. Podle autorů je důležité uvědomit si své nedostatky, ale zároveň i své přednosti, abychom byli schopni vést uspokojivé vztahy.⁶² Z toho co jsme si o emocionálně sociální inteligenci nyní pověděli, může vyplynout fakt, že není-li člověk schopný vyrovnat se se svými každodenními problémy a hledat na ně účinná řešení nebo nedokáže-li si včas uvědomit své nedostatky, mohou být právě tyto faktory příčinou bezdomovectví. Ať ve formě potencionálního nebo skrytého, či dokonce bezdomovectví zjevného. Závěrem k příčinám bezdomovectví, bychom si mohli uvést publikaci zaměřující se na příčiny bezdomovectví mezi ženami (matkami) napříč členskými státy Evropské unie. Jedná se o knihu s názvem *Ženy a bezdomovectví v Evropě: dráhy, služby a zkušenosti*⁶³ od autorů B. Edgara a J. Doherta.

⁶² VÝROST, J. a I. SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie. 2.*, přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008, s. 203. Psyché. ISBN 978-80-247-1428-8.

⁶³ EDGAR, B. and J. DOHERTY. *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*. Bristol: Policy Press, ©2001. ISBN 18-613-4351-5.

4 HISTORIE BEZDOMOVECTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ

Pro účely předložené bakalářské práce si historický vývoj fenoménu bezdomovectví nastíníme jen krátce. Cílem je poukázat na stěžejní body v naší historii, které pravděpodobně ovlivnily vývoj bezdomovectví v České republice. Při odhalování historického pozadí vybraného fenoménu, budeme vycházet z již citovaného autora Pavla Pěnkavy.

4.1 Tereziánský zákoník a vývoj bezdomovectví na českém území

Chudoba byla jednou z příčin vzniku bezdomovectví, proto v českých zemích začala již počátkem 16. století vznikat tzv. chudinská péče, která byla spojená se vznikem domovského práva. Josefem II. vydaný Tereziánský zákoník, přikazoval každé obci v monarchii, mající počet obyvatel vyšší jak 800, zřídit chudobince, sirotčince, základní školu a šatlavu. Bližší informace o reformách Marie Terezie a Josefa II. nalezneme například v publikaci od J. Fraise⁶⁴ a dále například v knize od Jeana-Paula Bleda⁶⁵.

Od 2. poloviny 19. století, se fenomén bezdomovectví na evropském kontinentě začal hojně vyskytovat. Stalo se tomu tak vlivem industrializace. Stávající společnost se měnila ve společnost průmyslovou. Následky této společenské změny sebou nesly také urbanizaci, tedy stěhování lidí z vesnic do měst. Samotný domovský zákon a chudinská péče byly jakési soubory právních nařízení zajišťující sociální zázemí občanů v obci, ve které se vyskytovali. Můžeme zde nalézt i počátky jakýchsi sociálních příspěvků, ve formě ekonomické pomoci, které povinně museli občané soběstační odevzdávat na podporu obce, a to na veřejně prospěšné činnosti. Jak Pěnkava zmiňuje, bezdomovectví bylo po 2. světové válce ovlivněno a formováno nastolenou politickou situací.⁶⁶

⁶⁴ FRAIS, J. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč: Akcent, 2005. ISBN 80-7268-337-3.

⁶⁵ BLED, J. P. *Marie Terezie: zakladatelka moderního státu*. V Praze: Slovart, 2013. ISBN 978-80-7391-733-3.

⁶⁶ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 381. ISBN 978-80-7368-627-7.

S rokem 1948 a s nástupem totalitního režimu se z ideologického důvodu v českém prostředí začínaly popírat všechny zjevné formy sociálně negativních jevů, kam bezdomovectví bezpodmínečně spadá. Z vydaných nařízení plynula povinnost vyskytovat se pouze na místech nahlášeného trvalého bydliště. Výjimkou byl pouze přechodný pobyt, který však bylo nutné každoročně obnovovat. Přestože politický režim zajišťoval právo na práci pro každého občana, bylo toto privilegium spojené s povinností pracovat. Podle § 203 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění do 1. července 1990, mohl stát označit za příživníka toho občana, který žije nevhodným způsobem života. Tento občan mohl být na základě zmiňovaného zákona stíhán za trestný čin příživnictví. To byl způsob, jak chtěl stát potlačit zjevné bezdomovectví. Byl to ale jen zdánlivý úspěch, protože právě v tomto období se začalo projevovat bezdomovectví ve formě, kterou známe dnes, a to v podobě latentního neboli skrytého bezdomovectví.⁶⁷ Více o příživnictví a obrazu české společnosti v době totalismu nalezneme v knize od F. Mayerové⁶⁸.

V 50. letech byly vznikající domovy pro seniory, domovy pro dlouhodobě nemocné a postižené, různá zařízení zaměřená na ústavní péči a dětské domovy, náhradou za režimem zrušené charitativní organizace a církevní instituce. Pěnkava⁶⁹ však uvádí, že poskytovaná kvalita péče byla v mnoha případech nedostačující, protože chyběly finanční prostředky a dostatečně kvalifikovaný personál.

Po roce 1990 nově nastupující demokratický režim přinesl řadu změn, jednou z nich byla i přeměna transformačních problémů. Jak jsme výše uvedli, zjevné bezdomovectví bylo různými snahami potlačováno. Proto není překvapující, že se po změně režimu stalo bezdomovectví ve společnosti více viditelné, než tomu bylo za předchozího politického režimu. V nově se měnící společnosti nebyli občané schopni unést rychle se měnící nároky v oblasti ekonomického, politického a společenského života, po vzoru západních společností. V mnoha případech občané tento tlak neunesli a spadli až na společenské dno.⁷⁰

⁶⁷ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 381. ISBN 978-80-7368-627-7.

⁶⁸ MAYER, F. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009. Historické myšlení; sv. 47. ISBN 978-80-257-0151-5.

⁶⁹ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 381. ISBN 978-80-7368-627-7.

⁷⁰ Tamtéž, s. 382

5 BEZDOMOVECTVÍ A TRESTNÁ ČINNOST

V páté kapitole se zaměříme na trestnou činnost páchanou bezdomoveckou populací. Pro účely předložené bakalářské práce si přiblížíme kriminální činnost spojenou s lidmi, které postihl fenomén bezdomovectví a to z pohledu českých autorů, ale také z pohledu vybraného zahraničního autora. Vzhledem k šíři tématu si pouze v krátkosti přiblížíme faktory, které měly potenciální vliv na vznik bezdomovectví, a to především vlivy rodiny a s tím spojenou zakořeněnou kriminální činnost již z dětství. Dále se v této kapitole zaměříme na osoby, které ztratily obydlí v důsledku nástupu do nápravně výchovného zařízení, tedy k výkonu trestu odnětí svobody. V závěru páté kapitoly si vytyčíme některé z nejčastěji uváděných forem trestné činnosti u osob bez domova.

5.1 Charakter kriminálních činností u osob bez přístřeší

Informace o charakteru trestné činnosti (dále jen „TČ“) osob bez přístřeší se mohou v závislosti na zdroje lišit. Z některých plyne, že jsou osoby bez domova nenásilné a nejeví známky nebezpečnosti. Jiné studie nás však upozorňují na opak. Tomu se také ve své *Encyklopedii bezdomovectví*⁷¹ věnuje americký kulturní antropolog David Levinson. Mimo jiné v publikaci autor přibližuje fenomén bezdomovectví v Evropě, také situaci v České republice, což pro nás bude při zpracování této kapitoly klíčové.⁷²

Levinson⁷³ tvrdí, že nejvíce záznamů TČ u bezdomovců, odborníci shromáždili u těch, kteří trpí nějakou formou duševní choroby. Avšak sám autor většinu těchto deliktů spáchaných bezdomovci, označuje za banální. Autor uvádí například nenásilnou TČ proti majetku a veřejnému pořádku. Jsou ale také případy závažných forem TČ, na kterou nás však Levinson neupozorňuje. Jako příklad násilného provinění si můžeme

⁷¹ LAVINSON, D. *Encyclopedia of Homelessness*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, ©2004. ISBN 9780761927518.

⁷² Tamtéž, s. 92

⁷³ Tamtéž, s. 92-93

uvést případ z prosince roku 2015, kdy byla nedaleko skládky na Frýdecko-Místecku, nalezena dvě těla bezdomovců. Policie z toho činu obvinila dalšího bezdomovce.⁷⁴

Průdková a Novotný⁷⁵ také polemizují s tvrzením, že páchají-li bezdomovci TČ, jedná se především o drobné krádeže apod. Hovoří například o krádežích hliníku a mědi, čímž se dopouštějí majtkové škody a nikoliv závažné TČ. Průdková a Novotný také zmiňují, že laická veřejnost často bezdomovce spojuje i s takovými TČ, které by nebyli schopni spáchat. Máme-li si tento výrok přiblížit, mohlo by se jednat například o detailně naplánované přepadení peněžního ústavu. Na druhou stranu však autoři upozorňují na novou generaci bezdomovců od 18 do 30 let, kteří se zapojují do organizovaného zločinu nebo systematických krádeží (jízdních kol, automobilů), tím se již dopouštějí závažné TČ.

Levinson⁷⁶ ve spojení s TČ a bezdomovci hovoří o tzv. chronické kriminální činnosti. Vysvětluje tím tvrzení, že osoby bez domova jsou často lidé, u kterých se pobyt na svobodě, v tomto případě pobyt na ulici a pobyt v některém z nápravného zařízení, cyklicky střídá. S bezdomovectvím je tedy podle Levinsona často spojená častá kriminální činnost zaměřená na zlepšení životní situace. Pod pojmem zlepšení životní situace si můžeme představit střechu nad hlavou, postel, teplé jídlo a pocit bezpečí. Jedná se o únik od každodenního pocitu existenčního nebezpečí plynoucího ze života na ulici. Z tohoto důvodu některé osoby bez přístřeší, chtějí do věznic či jiných zařízení dobrovolně či dokonce záměrně. Hovoříme-li tedy o chronicky nemocných bezdomovcích, stává se, že jakmile jsou propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody, zanedlouho se za jinou TČ do věznice opět vrátí. Jedná se tedy o jakýsi cyklický jev, poskytující osobám bez domova alespoň krátkodobě střechu nad hlavou, čisté ošacení, teplé jídlo a pocit bezpečí.

Hradečtí⁷⁷ na problematiku bezdomovectví a kriminality nahlíží jako na jev, kterému se sociálně vyloučené osoby jen těžko vyhnou. Jak sami Hradečtí uvádějí,

⁷⁴ GABZDYL, J. *Ve Frýdku-Místku našli dva zavražděné bezdomovce, těla ležela v lese*. In: *iDnes.cz* [online]. ©29. 12. 2015. [cit. 2016-11-19]. Dostupné z: http://ostrava.idnes.cz/ve-frydku-mistku-zavrazdili-dva-bezdomovce-fej-/ostrava-zpravy.aspx?c=A151229_160222_ostrava-zpravy_jog

⁷⁵ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 22. ISBN 978- 80-7387-100-0.

⁷⁶ LAVINSON, D. *Encyclopedia of Homelessness*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, ©2004, p. 93-94. ISBN 9780761927518.

⁷⁷ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 46. ISBN 80-902292-0-4.

zločinecké chování je prý jakýmsi obrazem způsobu života jednotlivců. Tvrdí, že veškeré naše chování následně ovlivňuje naše postoje a společenské vztahy. Podle Hradeckých se bezdomovecká populace dopouští pouze drobné kriminální činnosti. Dále také uvádějí, že v mnoha případech takto jednají pouze pro zlepšení momentální finanční situace. Vrátime-li se se zpět k názoru Průdkové a Novotného, Hradečtí bezdomovce v roli zločinců páchajících organizované TČ, také nevidí, dokonce organizovanou TČ u populace osob bez domova zcela vylučují.

5.2 Kriminální kořeny z dětství a vliv rodiny na kriminální činnost

Spojitosť kriminality a bezdomovectví má u mnoha jedinců své kořeny již v raném dětství. Následně se poté tyto zkušenosti mohou spojit i s jinými negativními vlivy, jako jsou různé duševní choroby, poruchy osobnosti způsobené závislostí a užíváním drog.⁷⁸ Pro potřeby předložené bakalářské práce se duševními poruchami blíže zabírat nebudeme. Odkázat se však můžeme na univerzitního profesora a celosvětově uznávaného psychiatra, Normana Sartoria, který se ve své publikaci *Boj za duševní zdraví: osobní náhled*⁷⁹, zabírá klíčovými problémy z oblasti psychiatrie, duševního zdraví a přináší bohaté rady a postupy zejména pro lékaře, ale i laickou veřejnost.

Jak jsme již zmínili, u některých osob hrají životní zkušenosti významnou funkci, v tom, jakým směrem se jejich život bude dále vyvíjet. Výjimkou tedy nejsou ani osoby bez přístřeší, které si často zkušenosti s TČ s sebou nesou již z dětství. Příčiny a možné jádro problému asociálního chování, spatřují podle Levinsona⁸⁰ sami bezdomovci ve špatných či nefungujících rodinných vztazích, v úmrtí člena rodiny, v duševní nemoci v rodině, ve fyzickém a sexuálním zneužívání v dětství, v závislosti na drogách či v umístění do pěstounské péče či záškoláctví.

⁷⁸ LAVINSON, D. *Encyclopedia of Homelessness*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, ©2004, p. 93-95. ISBN 9780761927518.

⁷⁹ SARTORIUS, N. *Fighting for mental health: a personal view*. New York: Cambridge University Press, ©2002. ISBN 05-215-8243-1.

⁸⁰ LAVINSON, D. *Encyclopedia of Homelessness*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, ©2004, p. 93-95. ISBN 9780761927518.

Hradečtí⁸¹ uvádí, že více jak 80 % osob bez přístřeší trpí nějakou formou chronického onemocnění. Vysokou roli zde také podle Hradeckých hrají rodinné vlivy podmíněné vrozenými dispozicemi a prostředím, ve kterém daní jedinci vyrůstali. Levinson⁸² tvrdí, že většina bezdomovecké populace není pro své okolí nebezpečná. Hradečtí⁸³ toto tvrzení vyvracejí tvrzením, že právě u bezdomovců se často objevují poruchy chování, projevující se agresivním a impulzivním chováním a jednáním.

Hradečtí⁸⁴ se ve své publikaci také zaměřují na nově vznikající uskupení lidí bez domova. Hovoří zde mimo jiné o mládeži z dobře zabezpečených rodin, tedy z rodin s vysokým finančním příjmem. Tato mládež na důkaz protestu uznání autority, v mnoha případech utíká z domova. Euforie ze svobody a možnosti rozhodovat o svém životě, se často promění v negativní dopady ze života na ulici. Následně se tito lidé v mnoha případech dopouštějí majetkových TČ či jiného delikventního jednání.

Manželé Hradečtí⁸⁵ dále uvádí, že násilí v rodině je dalším z původních jevů bezdomovectví. Domácího násilí se lidé často dopouštějí v afektu nebo jiném psychickém rozrušení. A to s jasným cílem sexuálního uspokojení, chtěného ublížení či mučení a v neposlední řadě také vraždy. Zmíněné podoby domácího násilí vedou k útěku z domova, ale také k sebevraždám. Psychické, fyzické či sexuální trýznění nutí k odchodu z domova jak děti, ženy, tak i muže. Více informací o ženách a matkách, které se ocitly bez domova, nalezneme v publikaci s názvem *Matky bezdomovkyně: tváří v tvář ženám a chudobě*⁸⁶ od D. R. Connollyové.

O domácím násilí se také zmiňuje Pěnkava⁸⁷, který se věnuje problematice latentní podoby tohoto druhu násilí, vedoucího k fenoménu bezdomovectví. Jak sám autor tvrdí, většina organizací však s osobami bez přístřeší, kteří byli ve svém životě sužováni domácím násilím, nespolupracují. Pěnkava dodává, že se tyto organizace zaměřují na

⁸¹ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 46. ISBN 80-902292-0-4.

⁸² LAVINSON, D. *Encyclopedia of Homelessness*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, ©2004, p. 95. ISBN 9780761927518.

⁸³ HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, s. 46. ISBN 80-902292-0-4.

⁸⁴ Tamtéž, s. 46-47

⁸⁵ Tamtéž, s. 48

⁸⁶ CONNOLLY, D. R. *Homeless mothers: face to face with women and poverty*. Minneapolis: University of Minnesota Press, ©2000. ISBN 08-166-3282-0.

⁸⁷ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 388. ISBN 978-80-7368-627-7.

osoby, které jsou obětmi domácího násilí, avšak samotným bezdomovectvím netrpí. Jsou tedy pouze potenciaálními bezdomovci, nikoliv zjevnými. Dále nám autor vysvětluje, že většina těchto potenciaálních osob bez přístřeší, své dosavadní ubytování opouští dočasně a po čase stráveném v azylovém domě se vrací zpět do původních obydlí. Pěnkava mimo jiné přibližuje dvě skupiny obětí domácího násilí. Máme-li si skupiny blíže přiblížit, zjistíme, že první skupina je charakteristická tím, že dotyční jedinci jsou schopni využít odbornou pomoc k tomu, aby změnili svůj život k lepšímu. Do druhé skupiny osob řadíme ty, kteří i přes veškerou pomoc odborníků nejsou schopni unést dlouhodobé existenční problémy a upadají do jakési bezmocnosti, ztrácejí kontakt s rodinou a přichází o střechu nad hlavou.

5.3 Ztráta zázemí spojená s výkonem trestu odnětí svobody

Často vyskytujícím se jevem u fenoménu bezdomovectví je porušování právních norem. Pěnkava⁸⁸ tvrdí, že osoby ve výkonu trestu jsou daným fenoménem postiženi zejména proto, že v mnoha případech dochází ke ztrátě bytového a vztahového zázemí. Pěnkava se odkazuje na novelu občanského zákoníku, zákona č. 40/1964 Sb., upravující řízení ve věci ztráty užívacího práva bytu. Novela upravuje práva pronajímatele, který může dát nájemníkovi výpověď, neuhradí-li nájemné za tři po sobě jdoucí měsíce. Proces získávání finančních prostředků na schopnost řádně a včas platit nájemné, je ovlivněno nízkou zaměstnaností, přesně takovou jakou české věznic vykazují. Pěnkava dodává, že bilance zaměstnanosti v českých věznicích nepřekračuje hranici 40 %. Získá-li však odsouzený svou činností ve vězení nějaký finanční obnos, přednost mají peněžní nároky způsobené TČ, nikoliv úhrada nájemného. Z toho pro nás plyne fakt, že je v tomto případě snadné ztratit bytové zázemí. Dále také Pěnkava uvádí příklad odsouzených, kteří před výkonem trestu odnětí svobody žili ve společné domácnosti s partnerem, rodiči nebo známými, a kteří v důsledku přerušení nebo ztráty vztahového kontaktu, o tento druh zázemí přišli.

⁸⁸ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 386. ISBN 978-80-7368-627-7.

Průdková a Novotný⁸⁹ vidí snahu zařadit se do běžného životního tempa jako cíl většiny odsouzených a propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Tvrdí však, že česká společnost není připravená těmto osobám dostatečně pomoci. Sami autoři se přiklánějí k faktu, že pokud chceme, aby se osoby po výkonu trestu začlenili zpět do společnosti, bude nutné nabídnout jim kvalitní odbornou pomoc a věnovat fenoménu bezdomovectví větší pozornost. Přiblížíme-li si blíže obavy Průdkové a Novotného, zjistíme, že je v naší společnosti vysoké zastoupení zaměstnavatelů, kteří požadují absolutní trestní bezúhonnost. A to i u méně kvalifikovaných pracovních pozic jako jsou například dělnické profese. Proto je podle autorů část propuštěných vězňů vystavena fenoménu bezdomovectví. Protože než se jejich TČ smaže z rejstříku trestu, nemají mnoho šancí najít si kvalitní a stálé zaměstnání. Autoři tuto problematiku uzavírají tím, že pokud trestaná osoba ztratí bytové a vztahové zázemí a posléze nemá možnost získat zaměstnání, není možné, aby se proces začleňování do společnosti mohl zdařit.

5.4 Vybrané formy trestné činnosti u osob bez domova

První formu, kterou Levinson⁹⁰ popisuje, je prodej drog, jako zdroj krátkodobých finančních prostředků. Bezdomovci se podle Levinsona stávají prodejci drog, aby získali prostředky na nákup alkoholu, popřípadě také jídla. Většinou sami bezdomovci drogy neužívají, pouze se jejich prostřednictvím snaží finančně obohatit.

Další formou TČ, kterou Levinson⁹¹ ve spojitosti s osobami bez domova uvádí, je žhářství. Autor však tento typ deliktů zařazuje do jakési nechtěné TČ. Bezdomovci podle autora nezakládají ohně s cílem poškodit cizí majetek, ale snaží se pouze udržet se při životě, získat tedy potřebné teplo. Mnohdy se žhářství dopustí při vytápění nebo vaření v prázdných neobývaných budovách či různých přístřešcích.

⁸⁹ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 21. ISBN 978- 80-7387-100-0.

⁹⁰ LAVINSON, D. *Encyclopedia of Homelessness*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, ©2004, p. 93. ISBN 9780761927518.

⁹¹ Tamtéž, s. 93-95

Prostituce je další z možných forem získání nelegálního finančního prostředku. Levinson⁹² hovoří o tom, že prostituce se nejvíce vyskytuje u mladé generace bezdomovců a u drogově závislých jedinců. Fenomén prostituce je nebezpečný i kvůli riziku nákazy různých pohlavně přenosných chorob a to zejména virem lidské imunitní nedostatečnosti, více známým jako virus HIV. Pěnkava⁹³ v souvislosti s prostitucí u bezdomovecké populace hovoří o jakési pseudoprotituci. Podle autora můžeme pseudoprotitucí nazvat osobu, která vykonává prostituci za ochranu, pocit bezpečí či jídlo. Nikoliv pro vlastní finanční obohacení.

Máme-li si přiblížit fenomén žebrání, Pěnkava⁹⁴ tvrdí, že nejvíce si laická veřejnost spojí osobu bez domova právě s žebráním. Jak sám Pěnkava upozorňuje, rovnítko by se mezi žebrajícím člověkem a žebrajícím bezdomovcem dělat nemělo. Nyní si tyto dva typy žebrajících osob přiblížíme podle toho, jak je definoval sám Pěnkava. Notoricky žebrajícího člověka vidí, jako člověka, který si žebrání zvolil jako svou existenční podobu a způsob, jak dosáhnout peněžních prostředků na své živobytí. Naopak žebrajícího bezdomovce autor popisuje, jako jedince snažícího se, zlepšit si žebráním na ulici svou nastalou životní situaci, tedy momentální stav. Kdy si za získané finanční prostředky nejčastěji obstarávají jídlo a pití.

Pro potřebu předložené bakalářské práce se jednotlivými kriminálními činy více zabývat nebudeme, avšak můžeme se odkázat na literaturu, která tuto problematiku více rozkrývá. Více o skladbě kriminality na území České republiky, prevenci TČ a rozdělení základních kriminologických směrů nalezneme v publikaci *Kriminologie*⁹⁵ od autora T. Gřivny a kolektivu. O prevenci zločinnosti, jak v měřítku místním, tak i národním, o kriminologii jako vědě a o kontrole kriminality nalezneme více informací v publikaci *Kriminologie a prevence kriminality*⁹⁶ od I. Zoubkové a M. Moulisové.

⁹² LAVINSON, D. *Encyclopedia of Homelessness*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, ©2004, p. 93-95. ISBN 9780761927518.

⁹³ GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 387. ISBN 978-80-7368-627-7.

⁹⁴ Tamtéž, s. 386

⁹⁵ GŘIVNA, T. a kol. *Kriminologie*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-614-3.

⁹⁶ ZOUBKOVÁ, I. a M. MOULISOVÁ. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex, 2004. ISBN 80-86795-05-5.

6 BEZDOMOVECTVÍ A PLATNÉ PRÁVNÍ PŘEDPISY

Jelikož není v České republice k dispozici zákon či jiná právní úprava vztahující se přímo k osobám bez přístřeší, proto si v závěrečné kapitole předložené bakalářské práce k fenoménu bezdomovectví uvedeme některé z vybraných platných právních předpisů, ve kterých je problematika osob v nouzi alespoň okrajově zmíněna. Pro potřeby práce budeme vycházet z Ústavy České republiky, Listiny základních práv a svobod a ze zákona o sociálních službách.

Na úvod ke zkoumané problematice si můžeme uvést, že v Poslanecké sněmovně proběhla v listopadu roku 2014 konference, jejímž účelem bylo nalézt odpovědi na vytyčené stěžejní otázky spjaté s bezdomovectvím. My se však pro účely předložené práce této konferenci blíže věnovat nebudeme. Více informací z tohoto jednání, nalezneme v publikaci⁹⁷, vydané právě k účelu konaného zasedání.⁹⁸

Jelikož neexistuje právní předpis vztahující se přímo k bezdomovectví, můžeme si nyní v úvodu, přiblížit stanovisko Průdkové a Novotného⁹⁹, kteří konstatují, že přijetí zákona o bezdomovectví je přes veškeré snahy odborné společnosti, v České republice stále v nedohlednu. Fakt, že v dnešní době zatím nebyl zákon tohoto charakteru přijat, svědčí podle autorů o tom, že je tento fenomén pro zákonodárce stále jen okrajovým tématem. Vytvořením právního předpisu by však vznikly jasné podmínky při řešení prevence bezdomovectví a byl by jasně vymezený postup při potírání tohoto jevu na úrovni jednotlivých obcí a posléze celých regionů.

⁹⁷ *Sborník z konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference : Praha, 26.-27.11.2014.* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. 158 s. ISBN 978-80-7421-094-5.

⁹⁸ Vyšel sborník z konference o bezdomovectví v ČR. *Sociální práce* [online]. © 1998-2016 .[cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=2&clanek=746>

⁹⁹ PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví.* Praha: Triton, 2008, s. 36-37. ISBN 978-80-7387-100-0.

6.1 Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod

Začneme tedy z nejšířšího hlediska, a tj. od ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky¹⁰⁰, který nám ve článku 2 říká, že každý občan republiky může činit takové skutky, které nejsou zákonem výslovně zakázány a zároveň nesmí být občan nucen činit to, co zákon přímo nenařizuje. Z první části citovaného článku je možné odvodit tvrzení, že není-li bezdomovectví v právních normách specifikováno jako trestný čin, či jiný protiprávní delikt, za který by měl být uložen trest, měli bychom tedy bezdomovectví chápat pouze na úrovni sociální nepřizpůsobivosti. Uchopíme-li tedy zkoumanou problematiku z tohoto hlediska, vyplývalo by z toho závěrečné tvrzení, že bezdomovectví je něco, co není možné právně vymáhat či jinak paušalizovat. Jelikož neexistuje platný právní předpis zabývající se osobami bez přístřeší, není možné vybraný fenomén kategorizovat, zda se jedná pouze o formu sociálního vyloučení nebo zda bezdomovectví patří svým charakterem do kategorie skutků s protiprávním jednáním.

Dalším dokumentem, kterým si v právní rovině vymežíme zakotvení osob bez přístřeší, je Usnesení předsednictva České národní rady, ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod¹⁰¹, vymezující všem osobám bez výjimky stejná práva. Například článek 3 odstavce 2, nám přibližuje výčet osob, které mají právo na základní práva a svobody. Výčet je rozsáhlý, nalezneme zde základní práva bez rozdílu pohlaví, rasy, jazyka apod. Mimo jiné se zde hovoří také o lidech různého sociálního původu, kam bychom mohli zařadit i osoby bez přístřeší. Článek 30 odstavce 1, hovoří o právu na hmotné zabezpečení, které mají všichni občané země, a to ve stáří či při nepřizpůsobivosti k práci. Článek 30 odstavce 2, nám říká, že každý, kdo se vyskytl v hmotné nouzi, má právo na pomoc. Jedná se především o pomoc spojenou se zajištěním základních životních podmínek.

¹⁰⁰ Ústavní zákon č. 1 ze dne 16. prosince 1992, Ústava České republiky. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 1993, částka 1. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-1>

¹⁰¹ Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992, o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky, v platném znění (Listina základních práv a svobod). In: *Sbírka zákonů*, 1993, částka 1. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2/zneni-19990101>

6.2 Zákon o sociálních službách

Pro nás bude klíčový zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách¹⁰², ve znění pozdějších předpisů, kde si přiblížíme vybrané paragrafy, které mají spojitost s fenoménem bezdomovectví. Začneme § 3, který hovoří o některých základních pojmech, také o osobách sociálně vyloučených, o bližší specifikaci těchto osob se tu však nehovoří. § 32 popisuje druhy sociálních služeb, mezi které řadíme sociální poradenství a služby sociální prevence. V § 34 se pomocí výčtu seznámíme se sociálními zařízeními na našem území, kterými jsou například azylové domy, domy na půl cesty, nízkoprahová denní centra, noclehárny apod. § 53 se věnuje službám sociální prevence, to jsou služby, které napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob. Sociální prevence má za úkol chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů, mezi které bychom bezdomovectví mohli také zařadit. Azylovým domům se věnuje § 57, který vymezuje, že tato forma ubytování nemá charakter dlouhodobé pomoci. Jedná se o službu přechodného charakteru, poskytující osobám v nepříznivé sociální situaci ubytování. V § 58 jsou ukotveny domy na půl cesty, které poskytují ubytování pro osoby do věku 26 let. Osoby, které po dosažení zletilosti opustili zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, či osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Jedná se tedy o neschopnost začlenit se do běžného života, mít vhodné ubytování a mít stabilní zázemí. Ztrátě zázemí spojenou s výkonem trestu jsme se již věnovali v předešlé kapitole. Dále zákon přibližuje úkol nízkoprahových denních center, a to přesněji v § 61. Tato centra poskytují ambulantní i terénní služby osobám bez přístřeší. Nabízejí pomoc při osobní hygieně, poskytnou stravu a pomoc při obstarávání osobních záležitostí. Více o noclehárnách se dozvíme v § 63, zde zákon vymezuje, že tato forma sociální pomoci poskytuje služby osobám bez přístřeší, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování. § 70 se zaměřuje na sociální rehabilitaci, tedy na sociální intervenci

¹⁰² Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006, o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2006, částka 37. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

mající za cíl naučit klienta samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti. To vše na základě rozvoje jejich specifických schopností a dovedností a nácvikem činností běžných pro život. Jak jsme tedy mohli podle výše uvedených paragrafů zjistit, zákon o sociálních službách se problematice osob bez přístřeší, jako celku nevěnuje. Jen se v určitých částech o těchto osobách zmiňuje, avšak více dané téma neprohlubuje.

Také Štěchová¹⁰³ nás seznamuje se změnami z oblasti sociální péče, které jsou v účinnosti od 1. ledna roku 2007. Ze zákonů, které mají spojitost s bezdomovectvím, a byla v nich provedena změna, jsou zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, zákon č. 110/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi a zákon č. 111/2006 Sb., o životním minimu. Sama autorka v první řadě upozorňuje na stěžejní zákon č. 108/2006, ve znění pozdějších předpisů, který upravuje příspěvek na péči, který by se dal přirovnat k dřívějšímu termínu příspěvek na osobu blízkou. Zákon dále rozšiřuje služby sociální prevence, které by svou činností měly zamezit sociálnímu vyloučení osob. A to zejména osob přímo ohrožených některou z konkrétních forem krizové životní situace, tedy i bezdomovectvím. Sociální prevence by podle zmiňovaného zákona o sociálních službách, měla zamezit jevu, kdy nestandardní životní návyky a nevhodný životní styl, zapříčiní, aby se osoby vyskytli v konfliktu se společností. Z toho plynoucím cílem je, poskytnou osobám pomoc při překonávání nastalých nepříznivých životních situací. Další změnou, která byla zavedena do praxe, je fakt, že standardy sociální prevence jsou obligatorní i pro instituce či zařízení poskytující pomoc bezdomovcům. Jedná se tedy i o služby poskytované například prostřednictvím charitativní organizace Armády spásy.

¹⁰³ ŠTĚCHOVÁ, M. ed. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 23. Studie. ISBN 978-80-7338-069-4.

ZÁVĚR

Z prostudované literatury je zřejmé, že v České republice není problematika bezdomovectví tématem, kterému by bylo věnováno velké pozornosti. Jelikož se tomuto fenoménu věnuje jen úzký okruh osob, které mají zájem o to, aby byl tento druh negativního sociálního jevu, vnímán hlouběji, a to především na celorepublikové úrovni. Jak již bylo v samotné předložené bakalářské práci uvedeno, většina odborníků se v problematice bezdomovectví odkazuje na I. Hradeckého. Autoři přejímají jeho definice, které následně pouze rozšiřují nebo jinak upravují. Nevzniká tedy nová, obsáhlejší a přesnější terminologie. Proto není snadné téma uchopit z různých pohledů a více ho rozvést, jelikož chybí potřebná literatura a také zakotvení v legislativě, která by bezdomovectví komplexně pojmenovala, uceleně by terminologicky a právně tento fenomén vymezila.

Problém vzniká již při pojmenování osob, postižených tímto sociálním jevem. Různé zdroje uvádějí různá názvosloví. Někteří autoři pracují pouze s pojmem bezdomovec, někteří však s osobami bez přístřeší. Neexistuje-li konkrétní zákon o bezdomovectví, není možné určit, který výraz je správný, a který nikoliv. Jak jsem v poslední kapitole uvedla, tak samotný zákon o sociálních službách pracuje s termínem osoba bez přístřeší, ale již dále tento výraz nedefinuje.

Myslím, že tato problematika by zasluhovala větší pozornost, a to především na úrovni obsáhlejších odborných publikací a konkrétního zákona o bezdomovectví. Nemělo by se opomínat faktu, který odborníci uvádějí, a to je přítomnost nejen zjevných bezdomovců, ale také těch skrytých a potencionálních. Proto by podle mého názoru měla být schválena legislativa, podle které by se bezdomovectví jasně a přesně definovalo.

Cíl předložené bakalářské práce byl podle mého názoru splněn a originalita textu spočívá v komparaci toho, jak na samotný vytyčený jev pohlíží úzká skupina českých autorů, zabývajících se osobami bez přístřeší. Tématem bezdomovectví bych se chtěla zabývat i v budoucnu, například v diplomové práci, kde bych věnovala pozornost konkrétním možnostem, jak pomoci osobám bez domova, dále různým charitativním organizacím, formám sociální pomoci v komparaci s vybranými evropskými zeměmi.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

- BLED, J. P. *Marie Terezie: zakladatelka moderního státu*. V Praze: Slovart, 2013. 349 s. ISBN 978-80-7391-733-3.
- BLOOM, P. *Proč se nám líbí to, co se nám líbí: co všechno nám lidem přináší potěšení*. V Praze: Metafora, 2011. 142 s. ISBN 978-80-7359-283-7.
- FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0.
- FRAIS, J. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč: Akcent, 2005. 156 s. ISBN 80-7268-337-3.
- GOJOVÁ, A. ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. 559 s. ISBN 978-80-7368-627-7.
- ŘIVNA, T. a kol. *Kriminologie*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. 536 s. ISBN 978-80-7478-614-3.
- HELUS, Z. *Úvod do psychologie: učebnice pro střední školy a bakalářská studia na VŠ*. Praha: Grada, 2011. Psyché. 317 s. ISBN 978-80-247-3037-0.
- HRADECKÝ, I. *Definice a typologie bezdomovství: [zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR]*. Praha: Pro Sdružení azylových domů vydala Naděje, 2007. 50 s. ISBN 9788086451138.
- HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996. 107 s. ISBN 80-902292-0-4.
- MAREK, J., A. STRNAD a L. HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. 175 s. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MAYER, F. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009. 273 s. Historické myšlení; sv. 47. ISBN 978-80-257-0151-5.
- PRŮDKOVÁ, T. a P. NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.
- Sborník z konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference : Praha, 26.-27.11.2014*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. 158 s. ISBN 978-80-7421-094-5.
- SOCHŮREK, J. *Úvod do sociální patologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009. 186 s. ISBN 978-80-7372-448-1.

ŠTĚCHOVÁ, M. ed. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. 111 s. Studie. ISBN 978-80-7338-069-4

VÁGNEROVÁ, M., L. CSÉMY a J. MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. 339 s. ISBN 978-80-246-2209-5.

VÝROST, J. a I. SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché. 404 s. ISBN 978-80-247-1428-8.

ZEMAN, P., et al. *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno: Masarykova univerzita; Mezinárodní politologický ústav, 2002. 186 s. ISBN 80-210-3037-2.

ZOUBKOVÁ, I. a M. MOULISOVÁ. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

CONNOLLY, D. R. *Homeless mothers: face to face with women and poverty*. Minneapolis: University of Minnesota Press, ©2000. 244 p. ISBN 08-166-3282-0.

EDGAR, B. and J. DOHERTY. *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*. Bristol: Policy Press, ©2001. 297 p. ISBN 18-613-4351-5.

HELVIE, C. O. and W. KUNSTMANN. *Homelessness in the United States, Europe, and Russia: a comparative perspective*. Westport, Connecticut.: Bergin, ©1999. 265 p. ISBN 08-978-9501-0.

KLEINMAN, M., W. MATZNETTER and M. STEPHENS. *European Integration And Housing Policy*. Hoboken: Taylor, ©1998. 319 p. ISBN 978-128-0138-973.

LAVISON, D. *Encyclopedia of Homelessness*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, ©2004. 886 p. ISBN 9780761927518.

MIN, E. *Reading the homeless: the media's image of homeless culture*. Westport, Conn.: Praeger, ©1999. 245 p. ISBN 02-759-5950-3.

SARTORIUS, N. *Fighting for mental health: a personal view*. New York: Cambridge University Press, ©2002. 256 p. ISBN 05-215-8243-1.

Seznam použitých internetových zdrojů

About Us: What is FEANTSA. *FEANTSA* [online]. Brusel, © 2011-2016 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>

GABZDYL, J. *Ve Frýdku-Místku našli dva zavražděné bezdomovce, těla ležela v lese*. In: *iDnes.cz* [online]. ©29. 12. 2015. [cit. 2016-11-19]. Dostupné z: http://ostrava.idnes.cz/ve-frydku-mistku-zavrazdili-dva-bezdomovce-fej-/ostrava-zpravy.aspx?c=A151229_160222_ostrava-zpravy_jog

Vyšel sborník z konference o bezdomovectví v ČR. *Sociální práce* [online]. © 1998-2016 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=2&clanek=746>

Platné právní předpisy

Ústavní zákon č. 1 ze dne 16. prosince 1992, Ústava České republiky. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 1993, částka 1. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-1>

Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992, o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky, v platném znění (Listina základních práv a svobod). In: *Sbírka zákonů*, 1993, částka 1. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2/zneni-19990101>

Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006, o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2006, částka 37. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

SEZNAM ZKRATEK

ETHOS - European Typology of Homelessness and Housing Exclusion

FEANTSA - Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les
Sans-Abri

TČ – Trestná činnost

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Tereza Glázrová

Obor: Bezpečnostní studia

Forma studia: prezenční studium

Název práce: Bezdomovectví v České republice

Rok: 2017

Počet stran textu bez příloh: 39

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 19

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 7

Počet internetových zdrojů: 3

Vedoucí práce: PhDr. Aleš Zoubek, Ph.D.